

ד"ר ב. מייזלר

כנען שלפני הכיבוש הישראלי*

(מתוך הרצאה)

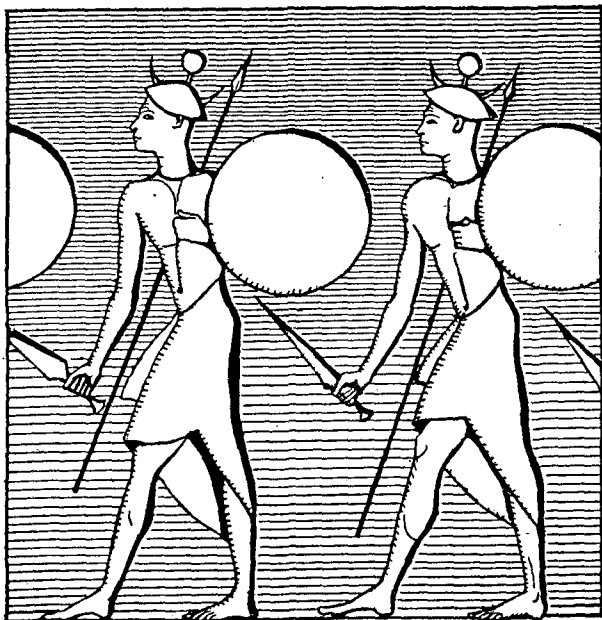
בעיות מחקר המורות כרוכות במחקר כיבוש הארץ על ידי שבטי ישראל. ואין פתרון לבעיות הללו, אם לא נבחון קודם כל את תנאי החיים ואת המשטר המדיני, הצבאי והחברתי, שהיו שוררים בארץ כנען ערב הכיבוש. למולנו, נתגלה שפע של תעודות ומקורות, המאירים באור כהיר את התקופה ההיא, ימי דמדומי משטר כנען, לפני השתערוותם של בני ישראל על הארץ, במרם נתחוללו התמורות הכבירות עם ראשית התישבותם והתנחלותם של שבטי נוד אלה, שבאו מן המדבר, והשביעו את חותמם על הארץ לדורי דורות. מבחינת הסדר הכרונולוגי, הנהוג בארכיאולוגיה הארצישראלית, הרי התקופה שקדמה לכיבוש היא תקופת הברונזה המאוחרת (המאות הטיז-הי"ג לפני ספ"ה), היא תקופת הממלכה החדשה במצרים, עת הפריחה הכלכלית והשגשוג התרבותי בכנען. דרכי הארץ שימשו אז עורקי החיים של המזרח הקרוב, ובהן עברו שיירות סוחרים מכל קצווי תבל; על אדמת כנען נפגשו עמים וציביליזציות, שבאו במגע גומלין והחליפו ערכי תרבות חמרית ורוחנית, תושבי הארץ, שעסקו בחקלאות, במרעה, במסחר ובמלאכות שונות, הניעו למידה ניכרת של רווחה ונאות, ערי כנען, ובייחוד ערי החוף והערים שלאורך הדרכים הראשיות, עמדו בשגשוגן, ושימשו מרכזים כלכליים ושווקים לישוב חקלאי פורח, ומקומות-חינה לאורחות.

ואשר לבחינה המדינית, הרי זוהי תקופת האימפריאליזם המצרי, שראשיתו נעוצה בימי גירוש החיקסוסים ממצרים כאמצע המאה הטיז לפני ספ"ה, והתנבשותו— בימיו של הכובש הגדול פרעה תחותימס הג' (1490–1436 לפני ספ"ה**), אשר הצליח להקים ממלכה אדירה, שהשתרעה מכוש ולוב ועד סוריה הצפונית ונהר פרת. שלטון המצרים על ארץ כנען נמשך להלכה כשלוש מאות שנה, מאז כיבושיו של תחותימס הג' ועד ימיהם של רעמסס הג' ורעמסס הד' (במחציתה הראשונה של המאה הי"ב); אולם למעשה לא היה שווה בכל זמן ובכל מקום. פרקיומן קצרים של תוקף חיצוני ומשטר איתן בפנים הארץ התחלפו, לסרוגין, בזמנים ארוכים יותר של תרופפות המשטר וחולשת-שלטונו של פרעה. הכל היה תלוי גם במערכת הכוחות הפנימיים שבממלכת מצרים, בכשרון השליטים ובמנגנון האדמיניסטרטיבי והצבאי, וגם בזעזועים ובנפתולים המדיניים שהתרחשו באסיה המערבית, ובתמורות

* ראה להלן את "מפת א"י במאה ה"ג לפס"ה", וכן חמפה ב"מערכות" י"ח-י"ט, עמ' 33.

** ראה כ"כ "מערכות" י"ח-י"ט, עמ' 48; ציוני שם גם הצעות-תאריכים אחרות. — המער.

שהתחוללו בחייה החברתיים והכלכליים של אוכלוסיית כנען. הרבה שקידה ומרץ השקיע תחותימם הג' לבצר את מרותו בארץ כנען וללכדה ליחידה אדמיניסטרטיבית אחת תחת שלטון מצרים. הוא מצא ארץ מפולנת ומפורדת למספר רב של מלוכות קטנות, ירושת המשטר הפיאודלי מימי החיקסוסים, מלכי כנען ישבו בעריהם המבוצרות ושלטו על חבלי-ארץ קטנים, תחותימם הכניעם והפכם לנסלים של מצרים, אבל לא שינה מיסודו את משטר כנען. הוא החליף פה ושם את המלך באחר, נאמן לשלטון מצרים; את בני המושלים, זרע המלוכה, היה מביא מצרימה כבני תערובת, ובשעת הצורך היה ממליך אחד מהם, שנתחנך כמצרים, תחת אביו

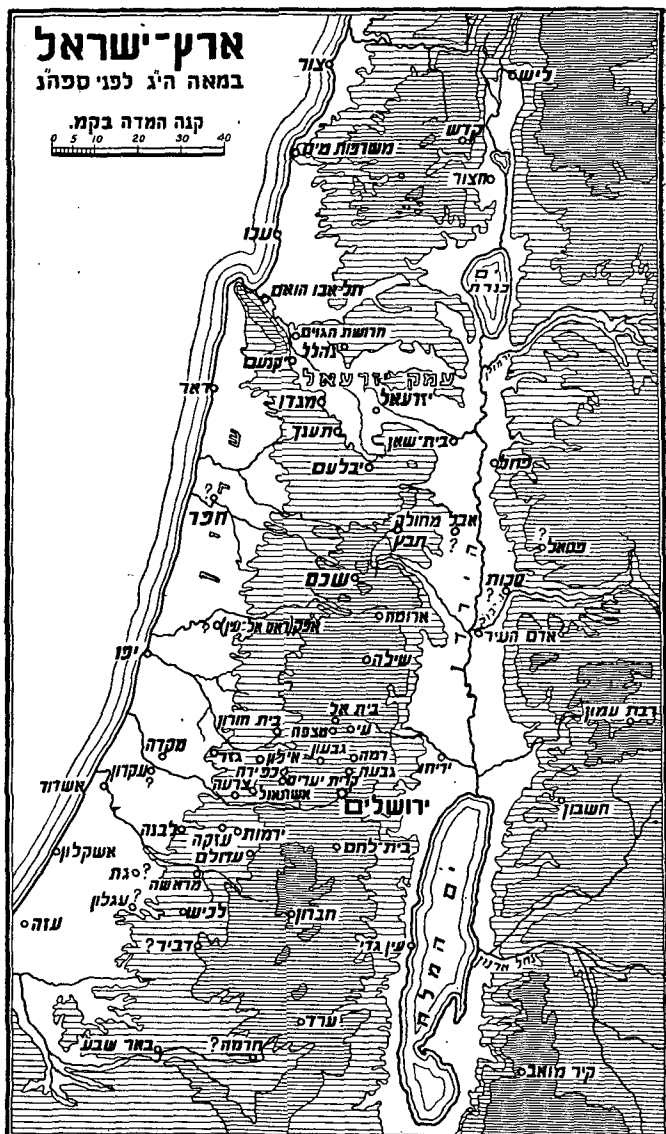
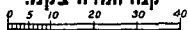
ה ש ר ד ג י ם

צבא-שכירים מבני שבט זה (ראה "מערכות" י"ח י"ט עמ' 43) חיוות חלק מחילות-המצב המצריים בכנען.

או אחיו בכדי להרק את הקשר בין המלוכה לבין חצר פרעה. הסדר השלטון המצרי בכנען על ידי תחותימם מתנלה בעיקר בארגון המננון הצבאי והאדמיניסטרטיבי המצרי. כל כוחות ההגנה המצריים הועמדו תחת פקודתו של שר צבאות המלחמה היושב בזה בירת הפרובינציה כנען. עיקר חפקידו היה לדאוג לבטחון בעיקר בדרכים, לפקד על נדודי הצבא וחילות-המצב, להטיל עונשים על מורדים ופורקי עול מצרים. ערים שונות בנקודות אסטרטגיות חשובות, כגון בית-שאן, הפכו ממצרי עוז שבהם חנה חיל-מצב לשמור על המסילה הגדולה, היא דרך היס, דרך היס,

הנמשכת ממצרים דרך שפלת החוף ועמקי הארץ לסוריה. בצד המפקד הצבאי ישב בעזה השרי, כלומר נציב ארץ כנען, שלפקודתו עמדו. סוכנים, היינו סקידים מצריים וכנעניים שהשניחו על מלכי כנען ונבו מהם את המסים; הם היו מפקחים גם על שיירות המסחר, משגיחים על ביצוע מפעלים ציבוריים לשובת השלטון המצרי בעזרת. אנשי מס, שגויסו על ידי המלכים המקומיים, ומתווכים בין המלכים לבין השלטון המרכזי. בדרכים שונות יצאו תחזיתם הני ויורשיו לקראת משרתם להדק את הקשרים בין הפרובינציה כנען לבין ממלכת מצרים. בתנאים המדיניים והחברתיים הקיימים איאפשר היה לבסס את ה-Pax Egyptiaca בלי השיטה הבדוקה והמנוסה של הפרד ומשול. בסכסוכים שבין המושלים הכנעניים היו סוכני פרעה מופיעים כמתווכים ושופטים, ומשרתם של הפקידים המצריים היתה להפוך את מלכי כנען למכשיר יעיל בכיסוס מרות מצרים, בהסתגלות לתכתי המושלים ההפכפכים, בהמרצת את הפירוד שביניהם, ובשמרם על האינטרסים של הארמיניסטרציה המצרית. השליטים המצריים נקטו גם במנהג הנושן להקים מקדשים לאלהי הארץ ולדאוג לפולחן המקובל מדורי דורות ברוח המסורת הכנענית. שרידי מקדש כזה, שנבנה לכבוד מִכַּל אלהי בית-שאן, נתגלו בחפירות שנערכו במקום. ברר כי מנהג זה היה בו כדי לחבב את השליטים הנכריים על תושבי הארץ בכלל ועל הכהנים הכנעניים בפרט. סידורים אדמיניסטרטיביים אלה שנקבעו בעיקר על ידי תחזיתם הני, התנהלו ליורשיו ועמדו עדיין בעינם לאחר כמה דורות. אולם כבר בתחילת המאה הי"ד, נראו סימניה הראשונים של ירידת קרן מצרים באסיה המערבית; ממלכת החתים באנטוליה התחילה אז לעלות לגדולה ולאיים על נפות המצרים בסוריה; שבטים נודדים, הירועים במקורות שבכתביהתדות בשם ת'ִי־גִרָה, שאינם כנראה אלא עבריים, הופיעו בהמוניהם בנבולות הארץ ותנועתם קיבלה צורה של זרם-הנירה כבירכות; תסיסה גדולה הכתה נלים בכל חלקי ארץ-כנען, וערערה את יסודות המשטר שנקבע בדורות הקודמים. רפיון המצרים בכנען, שנתן את סימניו בימי של פרעה אמנתחפ הני (1378–1413), נבר בימיו של אמנתחפ הדי (1361–1378) הוא אחינתון, מתקן הדת המצרית, אשר התמכר יותר לענייני הדת מאשר לצרכי המדינה, ולא כל שכן, שלא היה נתון לעניינים האדמיניסטרטיביים בארצות הנכריות שבשלטונו. נוכח החולשה שהראו המצרים באסיה המערבית הלך והחמיר המצב בכנען; השלטונות המצריים היו רפיידים ולא יכלו להכניע את מלכי כנען המתמכרים ולחוש לעזרת נאמני פרעה; צבאות החתים פשטו בסוריה והניעו עד בקעת הלבנון; נדודי התי־קרו רבו בכל הארץ ומצאו להם בני ברית מבין המושלים המקומיים. ההגמוניה המצרית, הננועה בחולשה פנימית ובתחרות חיצונית, ירדה איפוא במדרון; אולם נר השלטון המצרי בארץ כנען לא כבה גם תוך הזעזועים הללו, שהתחוללו במחציתה הראשונה של המאה הי"ד לפני ספדי; ועוד כמאתים שנה נפתל ועמד שלטון זה על נפשו, לעומת התמורות הבלתי פוסקות, שבאו עם ראשית התנהלותם של שבטי ישראל בכנען והתישבותם של הפלשתים ונגויי הים האחרים בשפלת הים בראשית המאה הי"ב. במשך מחציתה הראשונה של המאה הי"ב רעך נרו של שלטון

במאה ה"ג לפני ספיהנ

סודר עי האנג. צ. צימרמן.

מצרים מעברו המזרחי של נבול מצרים, ונשכחו כליל ימי זהרה ונאוניה של מרות פרעה; או נכנסה הארץ לתקופה חדשה, היא תקופת ההתנחלות הישראלית. בה נאבקו עמים ועמים, עבריים ונכריים, באזוריה השונים ללא השפעת הנורם המצרי-האימפריאלי, ונסתיימה כעבור דורות מספר ביצירת הממלכה הישראלית.

נשתמרו תעודות רבות מפרק-זמן זה, המתחיל בתחומים הני ומסתיים באמנת-הרד. התעודות נוגעות במישרים לא"י ומגלות טפח מן המשטר המדיני והחברתי, שהיה שורר אז בארץ. כוונתי לכתובות בכתב-היתדות שנתגלו במקומות שונים בא"י ובארצות הסמוכות. כתב-היתדות והלשון האֶפְּרִית (הבבלית) היו נפוצים בכל גלילות המזרח הקרוב החל מהאלף השלישי לפני ספּה"נ. הלשון האכדית היתה לשון בינלאומית, מעין lingua Franca בה השתמשו לצרכי משא ומתן דיפלומטי, שפת הסוחרים, ששלטה בחליפת המכתבים בין ארץ-לארץ, במסחר, והיתה מקובלת ביותר בחוגי המושלים והמשכילים. אמנם, הלשון המדוברת העיקרית בארץ היתה, כנענית, הלשון השמית-המערבית הקרובה קירבה יתרה לשפה העברית המקראית, ואף הכתב. הכנעני האלפביתי, שממנו התפתח אח"כ הכתב העברי הקדמון, כבר היה נפוץ בתקופה הנדונה; אבל רק לאחר דורות מספר התחילו "שפת כנען" והלשון העברית הכתובות בכתב האלפביתי לרחוק את רגלי הלשון והכתב האכדי במשא ומתן המדיני והכלכלי, ולשמש לשון ספרותית לתושבי הארץ בכלל ולעם ישראל בפרט.

מעניינות ביותר התעודות מהמאה ה־1 לפני ספּה"נ, שנמצאו בנגזי מלך תענך, כגון שני מכתביו של אמנת-הרד, הנציב המצרי היושב בעזה, אל עשתרי-ישור, "מלך" תענך. אביא כדוגמה את אחד המכתבים:

אל עשתרי-ישור	ואת כל
כה אמר אמנת-הרד:	האסירים
בעל ישמור את נפשך!	הנמצאים
שלח את אחיך	אתך.
עם מרכבותיהם,	שלח אותם
ושלח סוס מנחתך	ביום מחר
ומתנות,	אל מגדו.

עשתרי-ישור מלך תענך שולט על נתיניו ביד חזקה, מעלה מהם מסים על מנת למסור את חלק הארי לנציב המצרי, שמקום מושבו עזה, באמצעות הסוכן היושב במגדו, ואף מניס מבין "אחיו" וחניכיו, היינו נערי המלך, אנשים לצבא-העזר הכנעני העומד לרשות שלטונות מצרים. תעודות תענך משקפות את מצב העיניים בכנען בתקופת תחומים הני ויורשיו. ואשר לתקופת אמנת-הרד הני והרד הרי על תקופה זו שואבים אנו ידיעות רבות ממקור לא-אכזב, הרי הם מכתבי אל-עמארנה. תעודות רבות כתובות בלשון האכדית, שנתגלו בתל-אל-עמארנה, בירת אמנת-הרד על שפתו המזרחית של הנילוס במצרים התיכונה, והמהווים חלק

התחומה הכנענית המאוחרת, והתחומה המסך' החיצונית הצמודה אליה, מתייחסו, לפי גרסאנו, אל הקופת-הברונזה המאוחרת, 1800-1400 לפסה"נ. במרוכב 17 נראה השער (Gate) שילד הכביש של זמנאנו (Road) אל ייחודה החדשה; ומד'מ', במרוכב 16, מגדל (Tower) שמאגפו, הצטרף במרוכב 14 — ומכר את שתי התחומות. התחומה הקדומה יותר מיוחסת לתקופת הברונזה-הביטונית, 2000-1800 לפסה"נ.

69

אל-עמארנה, כי הרי תעודות אלה מאירות באור בהיר את המצב המדיני, החברתי והכלכלי במזרח הקרוב בכלל ובארץ כנען בפרט בסוף המאה השני ובמחציתה הראשונה של המאה הי"ד לפני ספיה.

מה אנו למדים מתעודות אלה על המצב בארץ?

משטר כנען בתקופה הנדונה הוא, כאמור, מורשת המשטר הפיאודלי מהתקופה הקודמת, ימי השלטון החיקסוסי. ה"מלכים" הסרים למשמעת פרעה הם בני המשפחות האצילות, רובם צאצאי השליטים החיקסוסיים. ה"מלך" הוא בעל עיר ממלכתו על "בנותיה ו"מגרשיה". הוא יושב בעיר הבצורה והמוקפת תומה, שבמרכזה מתרומם המנדל או העופל המשמש "בירה" למושל ולבני האצילים, שטח העיר הוא קטן למדי, ויש לאמרו כי 30-50 דונם בממוצע; ורק ערים חשובות, כגון אשקלון, נזה, מנרה, בית-שאן, חצור, השתרעו על שטחים הנונים יותר, כדי 50-100 דונם*. בית המלך מצטיין בדרך כלל בשעמו הארדיכלי ובחמדות התרבות החמרית (הכנענית). שנתלחה בקישוש אולמיו, ליד ה"מלך" מילאו תפקידים מדיניים חשובים גם "אחיו" בני משפחתו ובני המשפחות האצילות, ניכורי החיל ואנשי הרכב, בעלי האחוזות הנדולות - עמודי התווך של המשטר הקיים. במעמד השליט קשור אמיץ מעמד "החניכים", נערי המלך וחיליו, משענת השלטון הפיאודלי. כל שאר שכבות הישוב שייכות למעמדות הנמוכים, והם האכרים עובדי האדמה לא־להם, בעלי האומנויות, הרוכלים, הפועלים השכירים וסוגים שונים של עבדים, כגון "האסירים", היינו שבויי המלחמה. מבחינה ידועה מהווים מעמד גם ה"ח' ברו", שאינם כנראה אלא העבדים של מקורות המקרא, היינו קבוצות שבטים ממשפחת בני שם, חשוכי רכוש קרקעי המשוטטים בארץ ובאזורי-הספר ועוסקים בעיקר במרעה, וחיים חיים פטריארכליים. הם נודדים ממקום למקום לבקש מחיה לנפשם; יש שהם מקבלים על עצמם שירות ציבורי או עבודה בשדה וחוסים כ"גרים" בצל בעלי הקרקעות, שבתחומם הם נושם את אהליהם, וגם נאחזים בקרקע בדרך שלום ומכניסים את צווארם בעול המשטר הקיים. אך בשעת חולשת השלטון המרכזי הם מחיררים את שלום הארץ, פושטים בנודד, נותנים יד ליסודות המתמרדים ואף לוקחים חלק פעיל בסכסוכים שבין מלכי הערים. בתקופה הנדונה כבר נפרצה פרצה גדולה במשטר הפיאודלי, שהונהגה בארץ בתקופה החיקסוסית ולא פסק למעשה גם תחת שלטון המצרים. מעמסת המסים, שהוטלה על המושלים הכנעניים, היתה כבדה מנשוא, והם הרגישו בכל כובד הלחץ והשעבוד המצרי, לכן ציפו לשעת כושר למרוד ולחת יד לממגרי השלטון הרועע

* אביא דוגמאות אחדות: אשקלון חקפה שטח של 60 דונם; שכם (תל בלאטה) ועשתרת (תל עשתרה, בארץ בשן) - שטחים של 40 דונם בקירוב. שטחה של ירושלים ("העופלה") אינו עולה בתקופה הנדונה על 35 דונם ושל ירחו (תל א־סלטאן) - על 25 דונם. קשה לקבוע מה היה מספר החושבים בערים הכנעניות. ג' גרסטנז מעריך את אוכלוסיית הערים הקטנות, כמו ירחו וקרית-עריב, כי 1500 נפש בלבד. הכוונה לעיר המוקפת תומה, ולא לשטחי הישוב, ה"בנות" וה"מגרשים", שפוזרו לחופה. [הערכות האוכלוסייה הן גם רמז למספרי-הגברים שהיו מסוגלים להשתתף בהגנת העיר - לדעת גרסטנז כרבע האוכלוסייה; להבדיל מחילות-המצב הקטנים של חיילים מקצועיים, כנ"ל - המערי].

מבחוץ ומבפנים. כמו כן הלך וגדל הפירור, ורבו הסכסוכים בין המלכים, ששימשו כלי-מכשיר בידו הפקידות הקולוניאלית המצרית, לבין מלכים בעלי יומה, שניצלו את חולשת פרעה כדי לבוא במשא ומתן עם ממלכות חוץ, כגון חת ובבל, ולחתור תחת מרות מצרים בעזרת נדודי החיברו ובאמצעות בריתות עם מלכי כנען בעלי השפעה, למען מנר את שלטון פרעה בארץ. הארמיניסטרציה המצרית בימיו של אמנחתפ הראי לא היה בכוחה להשליט סדר בארץ באמצעות נדודיה החונים בארץ וחילות המצב בלבד. לכן היא היתה נמישה בהסחגלותה לתככי המושלים המקומיים, ונהגה במדיניות של פיוס וסבילות לגבי גדולי ההרפתקנים שביניהם. אולם של הוזירים בחצר פרעה היתה אטומה משמוע את הקיבלנות וקריאות העזרה של נאמני המצרים בכנען במכתביהם לפרעה, ורק כשבאו מים עד נפש, בסוף ימיו של אמנחתפ הראי, ומלך החתים התחיל לפרוש את כנפיו על סוריה התיכונה בעזרת המושלים המקומיים, נאלץ פרעה זה לשלוח צבא-עונשים גדול ולהרים את קרן מצרים המושפלת. אולם להחריחם האישית, הפוזרה והמתמדת של החיברו, ושבטי בני קדם הנודדים, שורמו אל ארץ זבת חלב ודבש, כבר היו אז תוצאות הרוח-הכרעה להבא; הם נאחזו בגלילות עבר הירדן מזרחה ובמקומות נחשלים של ארץ-ישראל המערבית, כגון בהרי אפרים ויהודה ובנגב, והכשירו על-ידי-כך את הגלילות הללו לכיבושם של שבטי ישראל והשבטים הקרובים להם לאחר דורות מעטים.

מגנזי אל-עמארנה הניעו לידינו מכתביהם של מלכי כנען מרובים, ובהם נזכרות ערים רבות הידועות לנו מהמקרא, וביחוד מספר יהושע, כגון עזה, אשקלון, לכיש, נור, ירושלים, שכם, מגדו, בית-שאן, עכו, צור, צידון, חצור, דמשק ועוד. הכותבים, מלכי כנען, מכנים את פרעה בתוארים מלכי, אדוני, שמי, אלהי ומביעים לו את רגשי הכנעתם כנסלים הסרים למשמעתו. חכנם העיקרי של המכתבים – הבעת רגשי אמונה, דברי הלשנה על השכנים, בקשת עזרה נגד אויבי פרעה, תיאורי המצב בארץ כנען, כדוגמה אביא את אחד ממכתבי בירידא מושל מגדו:

למלך אדוני	את מגדו
שמי ואלהי כה אמר	עיר אדוני המלך,
בירידא,	יומם ולילה.
עבד המלך הנאמן:	יומם אשמור מן השדות (?);
לרגלי המלך אדוני,	ברכב ובחיל
שמי ואלהי,	אשמור את חומות
נפלתי שבעתים!	המלך אדוני.
שמעתי את דברי	כי הנה, עזה איבת הח'ברו
המלך אדוני ושמי,	בארץ. יואיל-נא לדאוג
והנני שומר	המלך לארצו.

אחד מראשי המורדים בפרעה הוא לְבִיָּא מלך שכם, שכרת ברית עם כמה מהמושלים ועם החיברו. פותיח'ף מלך ירושלים, הנאמן לפרעה, מתאונן באחד

ממכתביו שלִּפְּנֵי וָאָרֶץ שָׁכַם נָתַנוּ (מצרכים) לַחֲבִירוֹ וְהִתִּירוּ לָהֶם לַפְּשׁוּט בְּלִי פָחַד בְּאִי הַתִּיכּוֹנָה. בְּעוֹרָהֶם הַצְלִיחַ לָבִיא לִכְבוֹשׁ אֶת שׁוֹנֵם (צַפ־צַפ־מִו) לְיִזְרְעֶאל בַּמָּה בַּעֲמִ' (67) וְעָרִים אַחֲרוֹת בַּעֲמֵק יִזְרְעֶאל, לְהַחֲרִיבָן וּלְנַשֵּׁל אֶת תּוֹשְׁבֵיהֶן. מַחֲמַת הַמְּאוֹרֵעַ פּוֹקֵד פְּרָעָה עַל כִּירִידֵי מֶלֶךְ מִגְדוֹ לְהַבִּיא „אֲנָשִׁי מִס־ וְלַחֲרוֹשׁ בְּאֶדְמַת שׁוֹנֵם. בַּמַּכְתָּבִּיהֶם שֶׁל הַמַּלְכִּים, שֶׁשִּׁמְרוּ אֲמוּנִים לַפְּרָעָה, כִּנּוּן מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַם. בָּאָה לִידֵי בִיטוֹי הַחֲרָדָה לְגוֹרֵל הָאָרֶץ וְתַלּוּנוֹת עַל לָבִיא וּבְנָיו וְשָׂאֵר הַמַּלְכִּים הַמִּתְמַרְדִּים. שֶׁמִּסְרוּ אֶת הָאָרֶץ בִּידֵי הַחֲבִירוֹ, כְּלוּמָה, הַתְּחַבְּרוּ עִם הַחֲבִירוֹ וְנָתַנוּ לָהֶם לַעֲשׂוֹת כְּרָצוֹנָם. בָּאֶחָד מִמַּכְתָּבָיו שֶׁל פּוֹתִיחִ'פ מוֹשֵׁל יְרוּשָׁלַם אֶל פְּרָעָה נֹאמְרוֹ: „...יֵעַן כִּי אִמְרָתִי: אֲבָרוּ אֲרָצוֹת הַמֶּלֶךְ, עַל כֵּן יִרְגְּלוּ בִי אֶל אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ... יִפְקוֹד־נָא הַמֶּלֶךְ אֶת אֲרָצוֹ! פִּשְׁעוּ כָּל אֲרָצוֹת הַמֶּלֶךְ!... אֲוֹבִידִים כָּל הַמוֹשָׁלִים, אֵין מוֹשֵׁל לְאֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ... הַחֲבִירוֹ בָּזוּ אֶת כָּל אֲרָצוֹת הַמֶּלֶךְ. אִם יֵשׁ נְדוּדֵי קִשְׁתִּים הַשְּׁנָה, יֵשׁ אֲרָצוֹת לְאֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ, וְאִם אֵין נְדוּדֵי קִשְׁתִּים, וְאֲבָרוּ אֲרָצוֹת הַמֶּלֶךְ”.

מַעֲנִין בִּיתוֹד מִכְתָּב שֶׁל שׁוֹרְדָּתָא מְקַעִילָה שְׁבִרְרוֹם הָאָרֶץ (מִדְּרוֹם לַעֲדוֹלָם), הַמּוֹדִיעַ, כִּי הַחֲבִירוֹ נוֹשְׂאִים אֶת נִשְׁקָם אֶל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נָתַן לוֹ אֲדוֹנָיו. כָּל „הָאֲחִים” עוֹבְהוּ וְרָק הוּא וּפּוֹתִיחִ'פ מִירוּשָׁלַם נִלְחָמִים בַּחֲבִירוֹ, וְנוֹרְתָא מוֹשֵׁל עָבָּ וְאֲנִדְרוֹתָא מוֹשֵׁל אֲכִשָׁף* הֵם בְּעוֹזִירָהֶם, עִם תַּמְשִׁים רֶכֶב נֹעֲקוּ אֵלָיו וְהָנָה הֵם אֲחָו בַּמִּלְחָמָה**. שׁוֹרְדָּתָא מַפְצִיר אֵיפּוֹא בַּפְּרָעָה לְהַחֲשִׁי עוֹרָה וְלַהֲצִיל אֶת אֲרָצוֹת הַמֶּלֶךְ. אֵךְ הָעוֹרָה הַמְּקוּוֹה מִמִּצְרַיִם לֹא בָּאָה אֲלָא בְּסוֹף יָמָיו שֶׁל אֲמִנְחַתַּפ הֲדִי, וְאֵבָב יִצְחִי'ן, שֶׁמַּלְכִי כִנְעַן הַנֶּאֱמָנִים לַפְּרָעָה מַפְקָשִׁים בַּמַּכְתָּבִּיהֶם לְשַׁלּוֹת לְעוֹרָהֶם פְּלוֹנוֹת קִטְנוֹת שֶׁל צֶבֶא מִצְרַיִם, רַב־בֶּד מִגְּבָל (מִצְפּוֹן לְצִדּוֹן בַּחוּף) מְדַבֵּר עַל 50 צִמְדֵי סוֹסִים (לְמַרְכָּבוֹת) ו־200 חִיילִ; פּוֹתִיחִ'פ מִירוּשָׁלַם מִבְּקֵשׁ 50 „אֲנָשִׁי צֶבֶא וּמַלְכִּיָּאל מִצּוֹר מִסְתַּחֵף ב־20 חִיילִים. הִנֵּה כִּי כֵּן, חֻזְקִים הָיוּ הַזְעוּעוּעִים שֶׁעָרְרוּ אֶת יִסּוּדוֹת הַמִּשְׁטָר בָּאָרֶץ כִּנְעַן בִּימֵי שֶׁל אֲמִנְחַתַּפ הֲדִי וְהַכְשִׁירוּ אֶת הַתְּמוּרָה הַמְּכַרְעַת בְּתוֹלְדוֹת הָאָרֶץ, כִּיבוּשָׁה עַל יְדֵי הָעִבְרִים כְּבָלִל וּשְׁכָטִי יִשְׂרָאֵל בְּפִרְט. מִן הָרָאוֹי לְצִי'ן, כִּי הִרְבָּה עֲרִי-מְלוּכָה שְׁמִילָאוּ תַּפְקִיד חָשׁוּב בַּחֲיֵי הָאָרֶץ בְּתַקּוּפַת אֲלִיעֵמָאֲרָנָה, כִּנּוּן יְרוּשָׁלַם, גֹּר, מִגְדוֹ, שְׁמָרוּ עַל עֲמַרְתָּן נִם בִּימֵי הַהִתְנַחֲלוֹת הַיִּשְׂרָאֵלִית, עַד כּוֹא פְּקוּדָתָן בְּרָאשִׁית תַּקּוּפַת הַמְּלוּכָה הַיִּשְׂרָאֵלִית-הַיְּהוּדִית. אַחֲרוֹת מֵהֶן, כִּנּוּן לְכִישׁ וְחִצּוֹר, נִפְלוּ בִּידֵי יִשְׂרָאֵל בְּתַקּוּפַת הַכִּיבוּשׁ, וְיֵשׁ מִסְפַּר עָרִים חֲשׁוּבוֹת, שֶׁהוֹחֲרָבוּ בְּפִרְקֵי-הוֹמָן הַגִּדּוֹן, וְלֹא נִכְרָו יוֹחַר בַּמְּקוֹרוֹת הַסְּפָרוֹתִיִּים אַחֲרֵי תַּקּוּפַת אֲלִיעֵמָאֲרָנָה.

נִם מִמַּכְתָּבִּיהֶם שֶׁל מַלְכֵי הַמְּדִינוֹת הַגְּדוֹלוֹת וְהַעֲצָמָאוֹת בָּאִסִּיָּה הַמַּעֲרִבִית אֶל מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמַדִּים אֲנִי עַל הַמִּצָּב הַפְּרוּעַ בְּכִנְעַן בְּתַקּוּפַת אֲלִיעֵמָאֲרָנָה. מַעֲנִין בִּיחֻד מַכְתָּבוֹ שֶׁל פְּרִיפּוֹרִישׁ מֶלֶךְ כְּבָל אֶל „אֲחָיו” אֲמִנְחַתַּפ הֲדִי שֶׁבָּו הוּא מִתְּאוּנָן עַל חוֹשְׁבֵי כִנְעַן שֶׁשִּׁדְּרוּ אֶחָת מִן הָאוֹרְחוֹת הַכְּבָלִיוֹת. בַּמַּכְתָּב זֶה כָּתוּב לֹאמֹר:

* לְפִי דַעֲמִי — תַּל-תְּרַבְּנָא סְמוּךְ לַכְּפָר-חֲסִידִים, אֲכִשָׁף הִיתָה עִיר-מְלוּכָה כְּנַעֲנִית בְּתַקּוּפַת-הַכִּיבוּשׁ (ר' יְהוֹשֻׁעַ, י"א, א').

** מַעֲנִין כֵּאֵן הַצִּיּוֹן שֶׁל תִּיל-רַכָּב, הַמוֹשִׁיעַ בְּצִבְאָה שֶׁל מַמְלַכַת-עִיר שְׁכָאיוֹרִי-הַחוּף, אֲשֶׁר בָּא לְעוֹרַת שְׁלִיטָה שֶׁל יְרוּשָׁלַם. — הַמַּעַר.

ויהרנו את סוחריו ויקחו את כספם.

.....

כנען היא ארצך

ומלכיה הם עבריך.

בארצך ננולתי. קלאם

ושלם את הכסף אשר לקחו.

ואת האנשים, אשר הרנו את עבריך,

המת ונקמת את דמם.

כי אם אינך ממית את האנשים ההם,

ויספו להרונ את אורחותי

או את שליחך, ואז

יחדלו מלאכים בינינו.....

.....

אני ואחי דברנו

דברי שלום איש עם רעהו:

יהינא שלום בינינו

כאשר תיה בימי אבותינו.

והנה סוחריו

אשר עלו עם אחושב

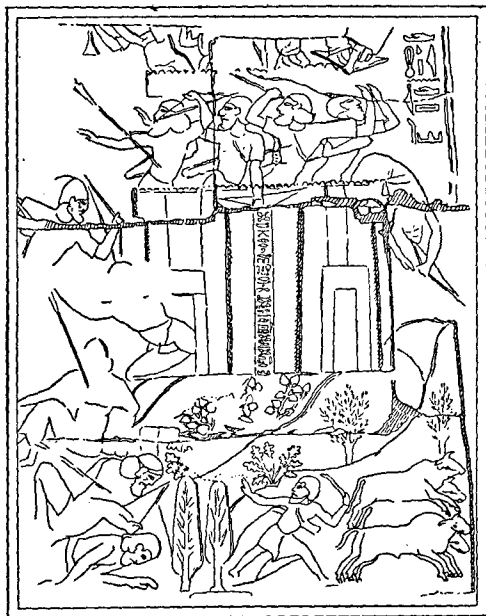
היו בארץ כנען בעיני מקח וממכר.

וכאשר המשיך אחושב את דרכו לאחי

שלחו שמאר בן בלמי

ושותתנה בן שרתם מעכו

לעיר חנתון** בכנען

ציור מצרי מכיבוש העיר קדש-1878 לי על-ידי צבאות פרעה סתי הראשון.

בתמונה נראים מגיני העיר במלחמת-הדדי של קשתים. מגיני המבצר מזוינים בקשתות, והם עצמם נסגעים ע"י חצים. בשולי הציור, למסת, נראים התושבים המבריחים את בקרם בנוסע מפני הכובש.

** היום - תל אל פדווה בבקעת בית-גסופה. העיר נזכרת ביהושע י"ט, י"ד.

הבטחון הפרוע בדרכים עולה לפנינו ממכתב רשמי זה. מן הראוי לציין, כי שמאר ושרתם הנ"ל הם מלכי כנען, והאחד מלך שמעון (הוא שמרון) — סמוניה בקרבת נהלל) והשני מלך עכו. שלא חששו להרוג את סוחריו המלך הבבלי ולבזוז את מטענם, וכנראה לא באו על ענשם.

באחד ממכתביו מספר גם פותי'פ מלך ירושלים, כי שיירה שנשלחה על ידו למצרים נשדדה בשדה-אֵילון, ואין ביכולתו לשלוח אורחה שניה. אין איפוא ספק בדבר, כי בתקופת אלי-עמארנה היתה כלכלת הארץ במצב של ירידה לאחר תקופת השפע והשגשוג הכלכלי, שנמשך מאז ימי שלטון החיקסוסים. את גורמי השפל הכלכלי הזה כבר הכרנו לדעת: חולשת השלטון המצרי, התמרדות המושלים המקומיים והתפשטות שבטי החיברו. כך התחילו רמדומי משטר כנען, שהכשירו את הקרקע לכיבוש הישראלי, וביחוד יש לציין את דלדולם של „מלכי כנען" בתקופה הנדונה; הם היו נתונים תחת לחץ קשה של השליטים המצריים, שמצצו את לשדם וכוחם הכלכלי; ומאידך גיסא, לא יכלו לברם לקיים את השלטון בידיהם בגלל הפירוד והסכסוכים שביניהם ומכנת הח'ברו והשוטים, שהיו לצנינים לחושבי הארץ. נאון האכירים הפיאורליים, יושבי הערים הבצורות, חלף אול לו. ולא בידיהם ניתן לקבוע את עתיד הארץ. נסיונותיהם לשחרר את הארץ מהשלטון הרועק של מצרים לא הצליחו, ומרידותיהם דוכאו בשעת ההכרעה ביד חזקה ובזרוע נטויה. ובאשר חדרו שבטי ישראל לארץ כנען התפשטו במהרה בארץ וכבשו שטחים נרחבים, בתחילה באזורי הקפר ובהרים שישובם דליל, ולבסוף גם בעמקים ובשפלת החוף. אמנם, גם לאחר תקופת אלי-עמארנה ידעו ערי כנען פרקיזומן קצרים של פריחה ושגשוג, ביחוד ערב הכיבוש הישראלי, אבל גורל הארץ כבר נחרץ, ולא היה בכוחם של השליטים המצריים והמושלים המקומיים לסובב את הנלגל אחורנית ולעכב את ההתפתחות ההיסטורית. אז הניעה שעתה של האומה הישראלית להבריע את גורל הארץ, וארץ כנען הפכה לארץ-ישראל.

ציור מצרי של שיירת סמייים הבאים מצרימה בראשית חאלף השני לפסח'נ.

בתמונת גראות הקשתות בעלות הצורה האופיינית, וכן האלות הכסופות הדומות בצורתן לבומרנג. כן בולט הדבר, כי נעדרים עדיין בין בהמות-המשא חמל והסוס.